

Temanotat

Usbekistan: Islamsk praksis utenfor myndighetenes rammer

© Landinfo 2016

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

Om Landinfos temanotater

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) innhenter og analyserer informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos temanotater er basert på opplysninger fra nøye utvalgte kilder. Opplysningene er behandlet i henhold til [anerkjente kvalitetskriterier for landinformasjon](#) og [Landinfos retningslinjer for kilde- og informasjonsanalyse](#).

Temanotatene bygger på både skriftlig og muntlig kildemateriale. En del av informasjonen som formidles, er innhentet gjennom samtaler med kilder på informasjonsinnhentingsreiser. Landinfo tilstreber bredde i kildetilfanget, og så langt mulig er det innhentet informasjon fra kilder som arbeider uavhengig av hverandre. Alt benyttet kildemateriale er fortløpende referert i temanotatene. Hensyn til enkelte kilders ønske om anonymitet er ivarettatt.

Notatene gir ikke et uttømmende bilde av temaene som undersøkes, men belyser problemstillinger som er relevante for UDIs og UNEs behandling av uttlendingsaker.

Landinfo er en faglig uavhengig enhet, og informasjonen som presenteres, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i uttlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos temanotater gir heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

About Landinfo's reports

The Norwegian Country of Origin Information Centre, Landinfo, is an independent body within the Norwegian Immigration Authorities. Landinfo provides country of origin information (COI) to the Norwegian Directorate of Immigration (Utlendingsdirektoratet – UDI), the Immigration Appeals Board (Utlendingsnemnda – UNE) and the Norwegian Ministry of Justice and Public Security.

Reports produced by Landinfo are based on information from carefully selected sources. The information is collected and analysed in accordance with [common methodology for processing COI](#) and [Landinfo's internal guidelines on source and information analysis](#).

To ensure balanced reports, efforts are made to obtain information from a wide range of sources. Many of our reports draw on findings and interviews conducted on fact-finding missions. All sources used are referenced. Sources hesitant to provide information to be cited in a public report have retained anonymity.

The reports do not provide exhaustive overviews of topics or themes, but cover aspects relevant for the processing of asylum and residency cases.

Country of Origin Information presented in Landinfo's reports does not contain policy recommendations nor does it reflect official Norwegian views.

SUMMARY

This report provides an overview of the most prominent Islamic groups in Uzbekistan that are seen as opponents of the Uzbek regime. Any connection to Islamic groups is seen as an activity outside accepted norms by the regime. Also a very moderate practice of Islam may lead to surveillance by the Uzbek authorities. It is difficult to state where the limit goes for what can be accepted and what can lead to reactions from the authorities. However, there are some characteristics of activity that can lead to reactions.

SAMMENDRAG

Dette temanotatet omhandler en gjennomgang av de mest kjente islamistiske gruppene i Usbekistan som det usbekiske regimet anser som motstandere. Ikke bare tilhørighet til islamistiske grupper kan sette en person i myndighetenes søkelys, også en rekke type aktiviteter som av usbekiske myndigheter kan oppfattes som religiøs utenfor den ordinære statlig godkjente formen for islam. Selv en svært beskjeden form for praksis av islam kan føre til at en person holdes under oppsyn av usbekiske myndigheter. Det er imidlertid svært vanskelig å fastslå akkurat hvor grensene går for hva som er akseptabel aktivitet, og hva som kan føre til reaksjoner fra myndighetenes side. Det finnes likevel en del kjennetegn for hva som kan føre til reaksjoner.

INNHold

1. Innledning	6
2. Kildetilfang	7
3. Oppblomstringen av islam etter Sovjetunionens fall	7
4. Usbekiske myndigheters behandling av religiøse opposisjonelle	8
4.1 Utviklingen over tid.....	8
4.2 Domfellelser og politiske fanger	10
5. Islamistiske grupper som usbekiske myndigheter bekjemper	12
5.1 Reaksjoner mot familiemedlemmer av «religiøse»	13
5.2 Hizb ut-Tahrir	13
5.2.1 Opprinnelse og utbredelse.....	13
5.2.2 Struktur.....	14
5.2.3 Medlemsmassen og kunnskapsnivå hos medlemmene	15
5.3 Usbekistans islamske bevegelse (IMU) og Ittihad al-Jihad al-Islami (Den islamske jihad-unionen).....	16
5.4 Akramiya	16
5.4.1 Bakgrunn	16
5.5 Tablighi Jamaat	17
5.6 Said Nurci.....	18
5.7 Salafier.....	19
6. Arbeidsmigranter som kommer tilbake til Usbekistan	19
7. Aktivitet som kan oppfattes som religiøs	21
7.1 Generelt	21
7.2 Sosiale sammenkomster	22
7.3 Besøk i moskeen.....	23
7.4 Bønn i hjemmet	24
7.5 Bønn på arbeidsplassen	24
7.6 Studier i utlandet.....	24
7.7 Sosiale medier	25
7.8 Klesdrakt.....	25
7.9 Kontakt med andre som utøver religiøs aktivitet.....	26
8. Referanser	27

1. INNLEDNING

Den usbekiske konstitusjonen tar til orde for religionsfrihet i landet, men denne friheten gis kun til enkelte grupper. Religionsloven fra 1998 krever at alle religiøse grupperinger skal registrere seg, og kriteriene for registreringen er svært strenge.

92 % av befolkningen i Usbekistan er muslimer, og majoriteten av disse er sunnimuslimer og knyttet til hanafi-lovskolen¹ (Crisis Group 2003b, s. 5). Slik president Islam Karimov og hans regime ser det, er praktisering av islam enten å regne som tradisjonell, moderat og apolitisk – «islamsk», eller som moderne, ytterliggående og politisert – «islamistisk».² Den første, inkludert sufi-retningen³, er akseptert av myndighetene. Den andre er det ikke, og usbekiske myndigheter forsøker å bekjempe det de regner som ytterliggående muslimer med alle midler.

Usbekiske myndigheters behandling av personer de anser som «annerledes troende»⁴, og særlig personer de anser som ytterliggående muslimer, er dokumentert gjennom en rekke rapporter gjennom flere år (se for eksempel Crisis Group 2003a; Crisis Group 2003b; HRW 2007; HRW 2014; U.S. Department of State 2015).

Dette temanotatet beskriver undertrykkelsen av grupper og personer som praktiserer en form for islam som ligger utenfor rammene myndighetene har definert for korrekt religiøs praksis – den som betegnes som tradisjonell, moderat hanafi-islam.

I tillegg til konkret tilhørighet i islamistiske⁵ grupper, er det en rekke ulike aktiviteter som myndighetene assosierer med islamisme, og som dermed anser for ikke å være akseptabel. Det er ingen klare grenser for hva som anses for å være akseptabel og uakseptabel islamsk praksis, og hva som kan føre til ulike grader av reaksjoner hos usbekiske myndigheter. Dette temanotatet forsøker likevel, så langt det er mulig, å trekke noen grenser for hva som defineres som ikke-akseptert religiøs praksis i Usbekistan.

I rapporter og blant muntlige kilder brukes ofte uttrykket «religiøs» synonymt med ytterliggående og islamistisk. Når uttrykket brukes, henviser det til aktivitet utført utenfor myndighetenes definerte rammer for hva som er akseptabel religiøs praksis. Wahhabier⁶ er også en benevnelse som har vært brukt og fortsatt brukes som en samlebetegnelse på alle som regnes som ytterliggående religiøse i sentralasiatiske land.

¹ Hanafi-lovskolen er én av fire lovskoler innenfor sunni-islam: hanafi, maliki, shafi'i, og hanbali. Hanafi er den dominerende retningen i området fra det Nord-Afrika til Indonesia (Crisis Group 2003b, s. 5).

² Dette synet er utbredt hos politiske eliter i Sentral-Asia og Russland, men også i Vesten (Crisis Group 2005a, s. 2–3).

³ Sufismen er en islamsk mystikkbevegelse. Den oppstod som en asketisk bevegelse i Irak på 600- og 700-tallet, og bygger på tanken om den rene gudskjærlighet og gudserfaring. Det finnes en rekke sufi-ordener, som er forskjellige med hensyn til lære og rituell praksis (SNL 2016b).

⁴ Også Jehovas vitner, baptister og andre anses som «annerledes troende», og kan oppleve reaksjoner fra myndighetene på grunn av sin religionsutøvelse. I dette notatet begrenses fokuset vårt imidlertid til reaksjoner mot muslimer regimet ser på som ytterliggående.

⁵ Se Crisis Group 2005a, s. 1–3 for en diskusjon om forholdet mellom islam og islamisme.

⁶ En puritansk reformbevegelse som oppsto på Den arabiske halvøy på 1700-tallet, i dag den dominerende formen for islam i Saudi-Arabia (SNL 2012). Rike saudiarabere finansierer utstrakt indremisjonsvirksomhet i muslimske land basert på wahhabi-doktriner.

2. KILDETLIFANG

Det foreligger lite skriftlig informasjon om hvor grensen går for hva som er akseptert religiøs aktivitet sett fra myndighetenes side. Mye av den informasjonen som er gjengitt i notatet er derfor basert på muntlige kilder som står nærmest til å kunne uttale seg om situasjonen i landet. Tilgangen til besøksvisum til Usbekistan er vanskelig. I tillegg er Usbekistan et svært lukket land med lite internasjonal tilstedeværelse. Det er således vanskelig å få møter med kilder i Usbekistan, i tillegg til at det er begrenset hva kilder vil kunne uttale seg om, siden befolkningen i stor grad er overvåket og redd for å snakke.

Etter hendelsen i Andizjan i Ferghana-dalen i mai 2005, hvor ca. 750 personer (de fleste sivile) ble drept i forbindelse med en stor protestdemonstrasjon rettet mot myndighetene, ble flere internasjonale organisasjoner og nyhetsbyråer nektet å fortsette sin aktivitet i landet. Tilgangen til informasjon fra Usbekistan er dermed svært begrenset. Det skrives lite om Usbekistan. Landinfo har derfor besøkt nabolandene Kirgisistan og Kasakhstan (blant annet grensebyene Osj i Kirgisistan og Sjymkent i Kasakhstan) en rekke ganger, sist i 2014 og 2015, og har hatt møter med menneskerettighetsorganisasjoner, journalister og internasjonale organisasjoner om situasjonen i Usbekistan. Utvelgelse av kilder har skjedd etter anbefalinger fra Helsingforskomiteen, Norsk Utenrikspolitisk Institutt, Human Rights Watch og via tidligere kontakter. Kilder som bor i Usbekistan har også kommet til henholdsvis Sjymkent og Bisjkek for å møte Landinfo. Også disse kildene har blitt anbefalt for Landinfo etter råd fra blant annet Human Rights Watch. Menneskerettighetsorganisasjonen Memorial i Moskva er også en viktig kilde. De får sin informasjon fra kontakter i Usbekistan, og delvis også gjennom usbekere som har kontaktet Memorial i Moskva. Memorial trekkes fram både av Helsingforskomiteen og av Human Rights Watch som en godt oppdatert kilde. I tillegg til å ha en god oversikt over menneskerettighetssituasjonen i landet, har representanten for Memorial i Moskva også inngående kunnskap om islamske grupperinger i Usbekistan utfra egne studier.

De muntlige kildene baserer seg delvis på empiriske eksempler, mens noe også baserer seg på deres vurderinger. Der kildene viser til konkrete eksempler er dette gjengitt i teksten. Selv om det foreligger en del muntlig informasjon om enkelthendelser er det vanskelig å si noe om hvor utbredt et fenomen er. Dette gjør at det er en del usikkerhet knyttet til informasjonen.

3. OPPBLOMSTRINGEN AV ISLAM ETTER SOVJETUNIONENS FALL

Selv om Sentral-Asia (herunder Kasakhstan, Kirgisistan, Tadsjikistan, Turkmenistan og Usbekistan) betraktes seg som en del av den muslimske verden hvor islam er den dominerende religionen, er et sekularisert samfunn en målsetting for regimene i alle republikkene.

Islam ble introdusert i området på begynnelsen av 700-tallet da området ble erobret av araberne. I perioden 1865–76 ble Usbekistan erobret av russerne.

Historisk har fastboende muslimer, som usbekerne, hatt et sterkere forhold til sin religion enn kirgiserne og kasakhene, som tradisjonelt har vært nomadesamfunn. Men heller ikke i Usbekistan har religionen stått veldig sterkt. Den uformelle betegnelsen «muslim light» er mye brukt om muslimer i Sentral-Asia. Ferghana-dalen i Usbekistan regnes som det mest religiøse området i landet; grenseområdet mellom Usbekistan, Kirgisistan og Tadsjikistan. Dette er det mest fruktbare og også det mest folkerike området i regionen, og her har religionen fått et sterkere fotfeste enn i øvrige deler av landet.

Da Usbekistan var en del av Sovjetunionen, ble religiøs virksomhet generelt holdt nede, mens islam har blitt viktigere etter Sovjetunionens sammenbrudd. Flere kilder har pekt på at islam i flere tidligere sovjetrepublikker har blitt en samlende faktor for befolkningen, og på mange måter tatt over for Kommunistpartiet etter Sovjetunionens oppløsning (HRW og Memorial, møter i Oslo februar 2015). Religionen har blitt noe å samles om og noe som kan forene befolkningen. Under *perestrojka*⁷ var det tilløp til islamske partier i opposisjon til kommunistregimet i Usbekistan, men islamske partier ble raskt forbudt.

En ny grunnlov av 8. desember 1992 slo fast at landet er en sekulær stat. Som erstatning for reell opposisjon ble en rekke regimetro partier opprettet og representert i nasjonalforsamlingen. I 1993 ga regjeringen myndighet til to institusjoner; Usbekistans muslimske råd og Ministerrådets komité for religiøse saker. Disse definerte korrekt islamsk praksis, samtidig som de kvittet seg med imamer som ikke sluttet seg til denne definerte praksisen. Usbekistans muslimske råd opprettholdt mye av Sovjetstyrets myndighet med registrering av moskeer og madrasaer (religiøse skoler), utnevning av imamer, utarbeiding av rammeverk for innholdet i prekener og religiøse påbud (HRW 2014, s. 16).

Myndighetenes målsetting var å kvitte seg med det de oppfattet som truende islamsk fundamentalisme og ekstremisme, blant annet gjennom vilkårlige anholdelser og fengslinger av personer som utførte religiøs aktivitet utenfor streng statskontroll.

4. USBEKISKE MYNDIGHETERS BEHANDLING AV RELIGIØSE OPPOSISJONELLE

4.1 UTVIKLINGEN OVER TID

President Islam Karimov har sittet som president i landet siden Usbekistan ble en selvstendig stat i 1990. Karimov har stilt som presidentkandidat kontinuerlig etter at landet ble selvstendig, og har vunnet valget med stor margin hver gang, sist i mars

⁷ Fra Store norske leksikon (SNL 2015):

Perestrojka, sovjetisk politisk slagord for den reformpolitikken, særlig på det økonomiske området, som ble introdusert av Mikhail Gorbatsjov da han overtok som partisejef i 1985.

Gorbatsjov prioriterte økt satsing på teknologi og vitenskap, i tillegg til å innføre en begrenset form for markedsøkonomi. Hans målsetning var å øke effektiviteten og veksten i den sovjetiske økonomien. Betydelige politiske og kulturelle reformer fulgte i kjølvannet av de økonomiske reformene.

De økonomiske reformene møtte etter hvert stor motstand, og landets økonomiske situasjon var på randen av sammenbrudd. Reformprosessen endte med Sovjetunionens oppløsning i 1991.

2015 hvor presidenten skal ha vunnet valget med 90 % av stemmene. OSSE har i tråd med sitt mandat kun hatt en begrenset tilstedeværelse som valgobservatør. Valgene har hver gang blitt kritisert for ikke å tilfredsstille demokratiske standarder. Ved valget i mars 2015 stilte tre andre kandidater, men alle støttet Karimovs politikk i sine kampanjer og utgjorde ikke noe reelt alternativ til Karimov (RFE/RL 2015a; Luhn 2015).

Ifølge utallige skriftlige kilder (se for eksempel Crisis Group 2003a; Crisis Group 2003b; HRW 2014) og muntlige kilder som Landinfo har snakket med på flere informasjonsinnhentingsreiser til området, er usbekiske myndigheter mistenksomme overfor enhver person som kan oppfattes å ha et annet syn på hvordan forholdene i Usbekistan skal være enn hva president Karimov har. På begynnelsen av 1990-tallet var denne mistenksomheten først og fremst knyttet til personer som regimet anså for å være politisk opposisjonelle. Opposisjonspartiene Erk («frihet) og Birlik (enhet) ble forbudt i 1992. Fengslinger av partimedlemmer og antatte partimedlemmer skjedde utover på 1990-tallet. Flere fikk mangeårige fengselsstraffer. Den politiske opposisjonen forsvant gradvis på grunn av fengslinger, i tillegg til at mange forlot landet. De fleste fengslingene skjedde rundt 1995. På slutten av 1990-årene rettet myndighetene sin oppmerksomhet mot de religiøse. Denne mistenksomheten rettet seg og retter seg fortsatt først og fremst overfor de som praktiserer eller antas å praktisere en annen form for islam enn den som er den myndighetsgodtatte formen for islam, altså den presidenten praktiserer, ifølge HRW og den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial (Memorial, møte i Oslo februar 2015; HRW 2014). Presidenten har gjennom 25 år snakket om den islamske fare, og tolker enhver islamsk aktivitet som ikke helt kan defineres innenfor de statlige rammene, som en trussel (HRW, møte i Oslo februar 2015). En sofistikert sikkerhetstjeneste legitimerer virksomheten sin ved å finne stadig nye fiender (HRW, møte i Oslo februar 2015; Memorial, møte i Oslo april 2016). Resultatet av denne overvåkingen er at den usbekiske befolkningen generelt forsøker å leve stille og rolige liv slik at de tiltrekker seg minst mulig oppmerksomhet, og heller ikke kan mistenkes for religiøs virksomhet (journalist f, møte i Bisjkek september 2013).

Moderat, tradisjonell sunni-islam innenfor hanafi-tradisjonen, som president Islam Karimov og regimet representerer, er den aksepterte form for islam i Usbekistan. Også sufi-retningen (tradisjonister) innenfor sunni-islam er akseptert av myndighetene. Religiøse personer som representerer en annen retning innenfor islam, kan havne i myndighetenes søkelys. Uzbek Muslims Religious Organisation er i teorien en uavhengig religiøs organisasjon, men i realiteten er det et myndighetsorgan som styrer all religiøs aktivitet.

Allerede i 1997 ble såkalt fromme, praktiserende muslimer beskyldt for å stå bak aksjoner mot politimenn i Namangan-området (Ferghana-dalen). Drapene resulterte i en bølge av arrestasjoner av troende muslimer. Usbekiske myndigheter mente drapene hadde blitt utført av forbudte islamistiske opposisjonsgrupper, og brukte drapene som et påskudd til å fengsle såkalte wahhabier som har vært brukt som en samlebetegnelse på ytterliggående muslimer generelt i de tidligere sovjetrepublikkene. Politiet foretok vilkårlige arrestasjoner av unge menn med skjegg i gatene i Namangan, og truet dem med å klippe skjegget av dem og ta pengene fra dem. Ifølge UNHCR ble det plantet våpen og narkotika på mange av de

som ble fengslet, slik at myndighetene skulle kunne fabrikkere rettssaker mot dem (UNHCR 2006⁸).

I februar 1999 gikk flere bomber av i Tasjkent, og flere enn ti personer ble drept. President Karimov beskyldte blant andre den militante islamistiske gruppen Usbekistans islamske bevegelse (IMU)⁹ for å stå bak. IMU proklamerte jihad (hellig krig) fra en radiostasjon i Iran, og krevde samtidig Islam Karimovs avgang (UNHCR 2006). Bombingen i Tasjkent i 1999 blir av ulike kilder (Weitz 2004; UNHCR 2006; Memorial 2015) stadig referert til som starten på Islam Karimovs intensivering av krigen mot terror. IMU ble beskyldt for å ville ta livet av Karimov for å destabilisere landet.

I etterkant av bombingen av Tasjkent i 1999 har president Karimov stadig gått lenger og lenger i sin kamp for å bekjempe annerledestenkende under dekke av kamp mot terror. Ulike religiøse grupper har periodevis påkalt seg myndighetenes oppmerksomhet. Human Rights Watch sitt kontor i Bisjkek, Kirgisistan har uttalt at fengslinger av «annerledes tenkende» går i bølger. I noen perioder er det personer fra IMU eller antatte tilhengere av denne gruppen som fengsles, i andre fengsles personer anklaget for tilhørighet til andre grupper – reelt eller ikke reelt (HRW, møte i Oslo februar 2015).

Hendelsen i byen Andizjan¹⁰ i Ferghana-dalen i mai 2005 er beskrevet i en rekke rapporter (Crisis Group 2005b; Crisis Group 2006; HRW 2005; HRW 2014, s. 18). Her ble ca. 750 personer drept, hvorav de fleste sivile, og dette førte til en ytterligere intensivering i myndighetenes kamp mot annerledes tenkende, spesielt mot religiøse grupper.

4.2 DOMFELLELSER OG POLITISKE FANGER

Usbekistan antas å ha 10–12 000 politiske fanger. Majoriteten av disse er personer anklaget for religiøs/politisk virksomhet (HRW 2014, s. 21; Surat Ikramov¹¹, møte i Bisjkek november 2015). Ifølge Ikramov (som sitert i HRW 2014, s. 21) ble 200 personer dømt i 2013 for religiøs aktivitet og såkalt anti-statlig virksomhet. I 2004 var det estimerte antallet politiske fanger i Usbekistan 7000. Det er vanskelig å vite

⁸ UNHCRs rapport fra 2006 er ikke lenger tilgjengelig på nettet. Rapporten ble fjernet fra UNHCRs nettsider kort tid etter utgivelsen. Landinfo forsøkte i 2006 å få informasjon om hvorfor den ble fjernet, men har ikke fått svar. Landinfo anser UNHCR for å ha hatt god oversikt over forhold i Usbekistan da rapporten ble skrevet, og har delvis brukt historiske data fra rapporten.

⁹ Se mer om IMU i del 5.3.

¹⁰ Usbekiske sikkerhetsstyrker slo hardt ned på et folkelig opprør i byen Andizjan 13. mai 2005. Foranledningen for opprøret var en bevæpnet gruppe som hadde brutt seg inn i Andizjan fengsel og sluppet fri 200 fanger 12. mai. En gruppe sivile samlet seg etter stormingen av fengslet og protesterte mot sosiale forhold og en elendig økonomi i landet, samtidig som de protesterte mot fengslingen av 23 forretningsmenn som ble arrestert i 2004. Forretningsmennene var anklaget for medlemskap i en religiøs gruppe, Akramiya (av myndighetene ansett som ekstremister), samt antikonstitusjonell virksomhet. Virksomhetene til de 23 forretningsmennene var innbringende, og de drev en del sosiale foretak i byen. Ifølge Crisis Group finnes det ingen bevis for at de 23 forretningsmennene drev verken religiøs eller grunnlovsstridig virksomhet. I alt ble ca. 750 personer drept da usbekiske innenriksstyrker gikk inn blant demonstrantene. De fleste av de drepte var sivile, og blant dem mange barn (Crisis Group 2005b, 2006).

¹¹ Surat Ikramov er en menneskerettighetsaktivist som bor i Tasjkent. Han er leder av den usbekiske menneskerettighetsorganisasjonen Initiative Group of Independent Human Rights Defenders som ble grunnlagt i 2002. Han er en av svært få kilder som rapporterer om menneskerettighetssituasjonen i Usbekistan med base i landet, og er dermed blant kildene med best oversikt over situasjonen i landet og spesifikt om domfellelser.

det eksakte antallet siden internasjonale aktører ikke er i stand til å overvåke forholdene i fengslene. Det internasjonale røde kors (ICRC) har blitt hindret i å følge sine vanlige prosedyrer i forbindelse med fengselsbesøk, og har dermed ikke foretatt fengselsvisitter siden 2012. De har blant annet ikke fått drive fengselsbesøk uten å ha andre til stede, hvilket bryter med ICRCs prinsipper. De har tidligere hatt tilstedeværelse og har kunnet rapportere om fengselsvesenet i perioder (2001–2004, 6 måneder i 2008, 2009–2012) (UNHCR 2013). Heller ikke FN-observatører har tilgang (HRW 2014, s. 9). En Usbekistan-ekspert som leder Sentral-Asia-programmet ved den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial i Moskva mente at antallet politiske fanger i Usbekistan trolig ikke er så høyt som det HRW og Surat Ikramov anslår (10–12 000). Han mente at tallet har oppstått i en eller annen samtale, og at kilder bruker tallet uten å ha belegg for å henvise til et så høyt tall. Også han mener at Usbekistan har flere tusen politiske fanger, men at 10–12 000 ikke er et realistisk tall (Memorial, møte i Oslo april 2016). Landinfo har ikke annen informasjon som støtter opp under Memorials vurdering.

Flere menneskerettighetsorganisasjoner rapporterer om utbredt bruk av tortur i både arrest og varetekt, og også etter at domfellelse har funnet sted (HRW 2005; Amnesty 2016, s. 19, HRW 2014; U.S. Department of State 2015). Siden uavhengige rapportører ikke utfører fengselsbesøk, er informasjonen om tortur i fengslene basert på kildenes samtaler med tidligere innsatte og familiemedlemmer av innsatte.

I tillegg til personer som anklages for religiøs aktivitet, sitter menneskerettighetsaktivister, personer anklaget for politisk opposisjon og journalister fengslet. Mange har blitt domfelt for såkalt grunnlovsstridig virksomhet (§ 159 i usbekisk straffelov), for deltakelse i ulovlig ekstremistorganisasjon eller besittelse av ulovlig religiøst materiale (§§ 216, 242, 244) (straffeloven 1994 som sitert i HRW 2014, s. 20).

Det er forbudt å bringe religiøst materiale inn i Usbekistan. For å bringe religiøst materiale inn i landet, må den som tar det med ha en egen tillatelse fra myndighetene gjennom en religionskomité. Ifølge Memorial (møte april 2016) og en usbekisk journalist med svært god kunnskap om religiøse forhold i Usbekistan (journalist e, møte i Almaty september/oktober 2014) er all type religiøst materiale forbudt å bringe inn i landet, ikke bare materiale som bryter med den statsdominerende form for islam. Flere kilder (journalist e, Almaty 2014; Surat Ikramov, møte i oktober 2015) har vist til konkrete tilfeller hvor personer har blitt domfelt fordi de har hatt med seg religiøst materiale inn i landet når de har returnert fra utlandet. Både bøter og fengselsstraff har vært brukt som sanksjoner. Det er Landinfos inntrykk at denne regelen praktiseres strengt, og at personer domfelles hvis de har med religiøst materiale i form av bøker, pamfletter, lydfiler, minnebrikker eller annet inn i landet. Det vises til Landinfos notat om overvåking av befolkningen og situasjonen for returnerte asylsøkere (Landinfo 2015), hvor det redegjøres for dommen mot seks tidligere asylsøkere i Norge som ble domfelt ved retur, blant annet for å ha innført religiøst materiale inn i landet ved retur. Også lydopptak av imamer fra 1990-tallet anses som terrormateriale. Taler av imamen Shikh Abduvali Kori Morzev som ble bortført i 1995, er populære, og også taler av imamen Obid Nazarov, som nå befinner seg i Sverige (og som ble utsatt for et drapsforsøk i 2012). Når opptak av religiøst materiale oppdages, kan personen bli beskyldt for å tilhøre en islamist-gruppe. Dette gjelder selv om selve innholdet ikke har noe med politiske forhold å gjøre. Videoer fra jihadistiske miljøer er populære i Usbekistan, men blir de oppdaget av myndighetene fører disse til domfellelser etter § 261 i straffeloven hvis det er en

terrorrelatert handling, eventuelt dom for oppbevaring av ulovlig materiale (straffeloven 1994: Memorial april 2016).

Tidligere ble CD-er og bøker med religiøst innhold solgt på gatene i Usbekistan. Dette gjøres ikke lenger (journalist f, møte i Bisjkek september 2013).

Landinfo har fra flere kilder hørt om at kafeer blir tvunget av myndighetene til å selge alkohol som et tegn på at de som eier kafeen og de som besøker den ikke er religiøse. En usbekisk kilde (journalist f, møte i Bisjkek september 2013) opplyste at dette har skjedd med kafeer både i Andizjan og Namangan i Ferghana-dalen.

Til tross for at Usbekistan rangeres høyt på Transparency Internationals liste over verdens mest korrupte land¹², er kilder Landinfo har konsultert enige om at det er svært vanskelig å betale seg fri fra rettsforfølgelse på grunnlag av religiøse anklager. I andre saker som gjelder kriminelle forhold, kan det være mulig å betale seg ut av en anklage, men ikke de religiøse (NGO b, møte i Osj 2013; internasjonal organisasjon c, møte i Osj 2013; journalist e, møte i Almaty 2014).

5. ISLAMISTISKE GRUPPER SOM USBEKISKE MYNDIGHETER BEKJEMPER

Memorial og HRW opplyser at en stor andel av de politiske fangene i landet tilhører eller anklages for å tilhøre følgende grupper (møter i Oslo 2015):

- Hizb ut-Tahrir
- Usbekistans islamske bevegelse (IMU) og Ittihad al-Jihad al-Islami (Den islamske jihad-unionen)
- Akramiya (i tilknytning til hendelsen i Andizjan 2005)
- Tabligh Jamaat
- Said Nurci
- Salafier

Muntlige kilder bruker ofte begrepet «religiøse». Dette innbefatter alle med en religiøs aktivitet som går utenfor de myndighetsdefinerte rammene for akseptert praksis for islam, og som dermed defineres som radikal. Begrepet brukes også dels som samlebegrep for gruppene over.

Reaksjoner fra myndighetene mot disse gruppene skjer gjennom anklager, anholdelser og domfellelser for religiøs aktivitet. En stor andel av de politiske fangene som sitter fengslet i Usbekistan har blitt dømt til langvarig straff (10–20 års fengsel) på grunnlag av tilhørighet til en av de ovenfor nevnte religiøse gruppene. Særlig domfellelser grunnet medlemskap i Hizb ut-Tahrir har vært svært vanlig i Usbekistan. Det er den gruppen som blir hyppigst nevnt av kilder som utsatt i Usbekistan. I tillegg til at personer med direkte tilknytning til disse religiøse

¹² Usbekistan rangeres som nummer 153 av i alt 168 land, der plass nummer 168 er det mest korrupte (Transparency International 2015).

gruppene er utsatt for anklager og domfellelser, kan også deres familier utsettes for reaksjoner fra myndighetene.

5.1 REAKSJONER MOT FAMILIEMEDLEMMER AV «RELIGIØSE»

Hvor systematisk familiemedlemmer av domfelte religiøse/antatt religiøse utsettes for reaksjoner, er vanskelig å fastslå. Familiemedlemmer nevnes som en utsatt gruppe av muntlige kilder. Surat Ikramov har opplyst (oktober/november 2015) at ikke alle familiemedlemmer av domfelte opplever reaksjoner. Det er ingen automatikk i dette, men flere familiemedlemmer holdes under oppsyn, og myndighetene følger med på hva de foretar seg. Ikramov viste til eksempler på at familiemedlemmer av domfelte selv opplevde å bli domfelt, og mente at dette med stor sannsynlighet var fabrikkerte saker. Landinfo kjenner til lignende eksempler fra andre møter med kilder (to usbekiske menneskerettighetsarbeidere, møte i Sjymkent oktober 2014).

Etter hendelsen i Andizjan i mai 2005 opplevde mange familiemedlemmer av personer som reiste ut som flyktninger press og trusler for å få flyktingene til å vende tilbake igjen til Usbekistan. HRW (2014) viser til familiemedlemmer av Ruhiddin Fahriddinov, en uavhengig imam og elev av imamen Obidhon-qori Nazarov, som flyktet til Sverige i 1998 på grunn av forfølgelse og som ble forsøkt drept i februar 2012. Fahriddinov flyktet til Kasakhstan i 1998 på grunn av myndighetenes forfølgelse av uavhengige muslimer. I 2001 ble ektefellen hans arrestert, mishandlet og dømt til 7 års fengsel. Også stedatteren ble flere ganger anholdt og presset for informasjon om stefaren. I 2005 ble Fahriddinov selv arrestert i grensebyen Sjymkent i Kasakhstan, og utlevert til Usbekistan. Fahriddinov ble dømt til 17 års fengsel i 2007 for 22 ulike kriminelle forhold, deriblant terrorisme, organisering av en illegal religiøs gruppe og grunnlovsstridig virksomhet. Fahriddinov har opplyst at han ble presset til å tilstå. Ifølge HRW skal Fahriddinovs ektefelle under rettssaken (hun var da blitt løslatt) ha opplyst om at parets seks år gamle datter hadde blitt voldtatt av en politioffiser (HRW 2014, s. 67–69).

I de tilfellene Landinfo har fått informasjon om at familiemedlemmer av fengslede blir utsatt for trusler og overgrep, gjelder dette nære familiemedlemmer. Unge menn er ekstra utsatt, og regnes som en større trussel enn kvinner og eldre personer siden de antas å ha en større påvirkningskraft i samfunnet (to usbekiske menneskerettighetsaktivister, møte i Sjymkent 2014)

5.2 HIZB UT-TAHRIR

5.2.1 Opprinnelse og utbredelse

Hizb ut-Tahrir er den gruppen som hyppigst trekkes fram ved spørsmål om hvem usbekiske myndigheter først og fremst har i søkelyset, og hvor aktivister sitter fengslet grunnet sin virksomhet.

Særlig på begynnelsen av 2000-tallet og utover ble personer siktet og dømt for tilhørighet til Hizb ut-Tahrir. I senere år har det vært lite oppmerksomhet rundt denne gruppen, før en rekke personer igjen skal ha blitt anholdt og beskyldt for tilhørighet til Hizb ut-Tahrir høsten 2015 (Memorial, møte i Oslo april 2016; RFE/RL 2015b; se også kapittel 6). Siste nyhetsmelding om anholdelser som Landinfo er kjent med er fra mars 2016. Der går det fram at 11 menn i Ferghana-området i alderen 25–34 år

skal ha blitt anholdt på grunn av mistanke om tilhørighet til Hizb ut-Tahrir (Radio Ozodlik 2016). Landinfo har ingen ytterligere informasjon om hendelsen.

Hizb ut-Tahrir oppstod blant palestinere i Jordan på tidlig 1950-tallet, og ble grunnlagt av Taqiuddin al-Nabhani. Bevegelsen har tilhengere i mange land i Midt-Østen, og er også populær blant muslimer i Vest-Europa og i Indonesia. Hizb ut-Tahrirs tilstedeværelse i Sentral-Asia ble kjent først i midten av 1990, og organisasjonen finnes både i Usbekistan, Kirgisistan, Tadsjikistan og Kasakhstan. Det totale antallet som bekjenner seg til bevegelsen er ukjent. Crisis Group (2003a, s. 17–18) viser til at 15–20 000 personer i Sentral-Asia er medlemmer av Hizb ut-Tahrir, mens Global Security (u.å.) opplyser at antallet ligger rundt 10 000 personer.

Hizb ut-Tahrirs offisielle navn er Hizb ut-Tahrir al-Islami (Det islamske frigjøringspartiet). Som navnet tilsier, er ikke Hizb ut-Tahrir en religiøs organisasjon, men et politisk parti hvis ideologi er basert på islam. Hizb ut-Tahrir omtales ofte som en bevegelse. Målet er å skape et historisk kalifat for å samle alle muslimer under islamsk styre og etablere et statskalifat som en motvekt mot den vestlige verden. Hizb ut-Tahrir avviser samtidige forsøk på å etablere islamske stater ved å vise til at Saudi Arabia og Iran ikke tilfredsstillende nødvendige kriterier. Hizb ut-Tahrir mener at Sharia skal være gjeldende lov for alle forhold i livet og at andre former for lovverk ikke skal eksistere (Crisis Group 2003a, s. 3–5). Hizb ut-Tahrir forstår islam som et komplett system av retningslinjer for en levemåte, inkludert politikk, tro, økonomi og velferd. Kalifatet blir oppfattet som et styresett gitt av Allah, som trykker disse retningslinjene. Forfatterne Sinclair og Khan skriver at det grunnleggende innholdet i ideologien dreier seg om forståelsen av at religion og politikk ikke kan skilles fra hverandre, og behovet for å etablere et islamsk kalifat. Videre opplyser de at Hizb ut-Tahrirs kalifat ville etterleve grunnleggerens forståelse av sharia i kombinasjon med Hizb ut-Tahrir som et politisk parti som skal lede massene (Sinclair & Khan 2016, s. 267). Selv om bevegelsen avviser all bruk av vold i sin politiske kamp, og er imot terrorisme, trekker Crisis Group imidlertid fram at bak bevegelsens retorikk finnes det en ideologisk rettferdiggjøring av vold i deres litteratur (2003a, s. 7–8). Bevegelsen har også kontakt med grupper som har et annet syn på vold enn deres. Ifølge Crisis Group (2003a, s. 8–9) og HRW (2014) finnes det imidlertid ingen bevis på at bevegelsen har vært involvert i terroraktiviteter. Landinfo har heller ikke funnet senere informasjon om at Hizb ut-Tahrir har vært involvert i terror-handlinger. Bevegelsen omtales som «fredelig», selv om det i Danmark er en pågående debatt om hvorvidt den danske grenen av bevegelsen skal kunne forbys. Sinclair og Khan (2016, s. 266) skriver at majoritetsbefolkningen har en av to oppfatninger av Hizb-ut-Tahrir: «organisasjonens retoriske ytringer betyr at medlemmene i gruppen balanserer på en knivsegg av hva som kan tillates, men at et forbud ville virke mot sin hensikt» Det andre synet er at at organisasjonen bør bli opphevet ved lov siden konsekvenser av Hizb ut-Tahrirs ytringer er voldelige handlinger eller delaktighet i terror, og at gruppen derfor burde forbys.

5.2.2 Struktur

Ifølge en medarbeider i en internasjonal organisasjon i Osj¹³, informasjon fra en dansk bok om Hizb ut-Tahrir (Grøndahl, Rasmussen & Sinclair 2003, s. 49) og

¹³ Personen har inngående kunnskap om Hizb ut-Tahrir og jobbet for en internasjonal organisasjon da Landinfo møtte vedkommende i 2004. Personen ønsket å være anonym (internasjonal organisasjon a, møte i Osj 2004).

opplysninger fra en usbekisk journalist (journalist a, møte i Bisjkek mai 2007) har Hizb ut-Tahrir følgende struktur:

5. amir og ledelseskommité (sentralledelsen, sitter nå i Jordan)
4. provinskommité
3. lokal kommité, som for eksempel administrerer et byområde
2. studiesirkler/celler – lokalt nivå
1. individuelle medlemmer

Kommandolinjen går ovenfra og ned. Amiren og ledelseskommiteen gir ordrer til provinskommiteene, som gir ordrer videre nedover. Rapporteringen foregår fra nivå 1 til 2 og videre oppover.

Ifølge informasjon innhentet gjennom flere kilder på en tjenestereise til nabolandet Kirgisistan og til grensebyen Osj er de enkelte medlemmene i Hizb ut-Tahrir organisert i såkalte celler. Antallet medlemmer i hver enkelt celle kan variere, det vanligste er 5–6 personer. Medlemmene i én celle kjenner ikke til hvem som er medlemmer i en annen celle (journalist a, b og c).

Hovedoppgaven til Hizb ut-Tahrir hevdes å være distribusjon av løpesedler (journalist a, møte i Osj mai 2007). Innholdet på løpesedlene er vel så mye politisk stoff som religiøst. Distribusjonen foregår i det skjulte, ifølge flere kilder Landinfo har snakket med.

Typiske vervingsarenaer for Hizb ut-Tahrir er fengslene. De fengslede verver medlemmer blant andre fanger, og også gjennom familiemedlemmer som kommer på besøk. Derfor har Hizb ut-Tahrir generelt ikke noe imot at deler av medlemsmassen sitter fengslet. Hizb ut-Tahrir-medlemmer uttrykker at de ikke er redde for å bli fengslet. Rekrutteringen av nye medlemmer fungerer ved at medlemmene diskuterer og snakker med folk de kjenner (møte med en representant for Hizb ut-Tahrir, Kirgisistan mai 2007). Representanten for Hizb ut-Tahrir uttalte at demokratiet og menneskerettighetsforkjemperne er Hizb ut-Tahrirs verste fiende, for i et demokrati kan Hizb ut-Tahrir operere fritt, mens det i et diktatur må leve i det skjulte. I et diktatur vil dermed Hizb ut-Tahrir få en heltestatus og økt tilstrømming.

5.2.3 Medlemsmassen og kunnskapsnivå hos medlemmene

Ifølge Crisis Groups rapport om Hizb ut-Tahrir er medlemmene ingen ensartet gruppe, verken når det gjelder utdanning, alder eller arbeid. Det er få homogene trekk hos gruppen (2003a, s. 18–20). Ifølge en representant for en internasjonal organisasjon (møte i Bisjkek mai 2007) er en av de få «sikre» opplysningene om gruppen at det er svært få eller ingen etniske russere blant medlemmene. Ifølge kilden er det etniske russere blant medlemsmassen i Kasakhstan, men ikke i Usbekistan og heller ikke i Kirgisistan. Denne informasjonen er sammenfallende med nyere informasjon Landinfo har mottatt om Hizb ut-Tahrir.

Landinfo har gjennom sine reiser og møter med kilder i Sentral-Asia (informasjonsinnhentingsreiser til Kirgisistan og Kasakhstan for å innhente informasjon om Usbekistan, i perioden 2007–2015) fått inntrykk av at mange tilhengere av Hizb ut-Tahrir i Sentral-Asia er lite skolerte i bevegelsens ideologi, og at mange har sluttet seg til bevegelsen uten at de har grunnleggende kunnskap om bevegelsen. Mange medlemmer kan således ikke gjøre rede for hva bevegelsen står

for, og har sluttet seg til grunnet ulike årsaker som ønske om tilhørighet, opposisjon til regimet. Mange deler ut løpesedler uten en gang å vite hva som står skrevet på dem.

5.3 USBEKISTANS ISLAMSK BEVEGELSE (IMU) OG ITTIHAD AL-JIHAD AL-ISLAMI (DEN ISLAMSK JIHAD-UNIONEN)

Usbekistans islamske bevegelse (IMU) er en islamistisk organisasjon med tette bånd til al-Qa'ida og Taliban. IMU og Hizb ut-Tahrir er de organisasjonene som hyppigst nevnes når Karimovs kamp mot terror beskrives (Crisis Group 2005b, s. 7).

IMU i den form de har i dag ble dannet i 1998, men organisasjonen eksisterte også før det i en annen form. IMU ble dannet av de to etniske usbekerne Takir Yuldashev og Juma Mangani fra Ferghana-dalen i Usbekistan. IMUs mål har hele tiden vært å styrte regimet i Usbekistan og erstatte det med et islamsk kalifat som også skulle omfatte andre deler av Sentral-Asia. IMU er å anse som en terrororganisasjon, siden den kjemper med voldelige midler. IMU var aktive i Usbekistan på slutten av 1990-tallet og fikk skylden for bombeattentatene som fant sted i Tasjkent i 1999. Organisasjonen har etter hvert mistet fotfestet i Usbekistan, og finnes i dag først og fremst i Pakistan og Afghanistan hvor de har inngått allianser både med Taliban og med al-Qa'ida (Stein 2013; Siddique 2015). I 2015 gikk IMU ut og forkynte at de nå var en del av IS (Memorial 2016).

Flere usbekere sitter fengslet for tilhørighet til IMU, men få blir dømt på dette grunnlaget i dag. På senere informasjonsinnhentingsreiser til grenseområdene i Kirgisistan og Kasakhstan har IMU vært lite nevnt når Landinfo har forhørt seg om hva usbekere anklages for av religiøs virksomhet. Ifølge den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial i Moskva (møte i Oslo, april 2016) har det ikke vært utført terrorhandlinger fra IMUs side i Usbekistan siden 2001. Memorial opplyste imidlertid at IMU-medlemmer som oppholder seg i Russland og andre land utenfor Usbekistan fortsatt blir begjært utlevert til Usbekistan, og at disse har blitt utlevert og fengslet ved retur. Videre har personer blitt anklaget for tilhørighet til IMU etter at det har blitt funnet materiale som oppfordrer til jihad ved husransaker. Memorial mente imidlertid at det ikke er belegg for anklagene om tilhørighet til IMU, gitt at IMU som organisasjon ikke lenger har noen aktivitet i Usbekistan.

Ittihad al-Jihad al-Islami (Den islamske jihad-unionen) oppsto som en egen gren av IMU. Organisasjonen har vært mer aktiv i Sentral-Asia de siste ti årene, og var involvert i væpnede hendelser i Tasjkent i 2004 og 2009. Organisasjonen oppstod offisielt i 2002 i forbindelse med amerikanske operasjoner i Afghanistan. Ittihad al-Jihad al-Islami anklaget IMU for ikke å gjøre noe konkret mot Karimov, og mente IMU var for passiv. Organisasjonen er liten, og har heller ingen tilstedeværelse i Usbekistan i dag, men har pr. i dag tilstedeværelse i Pakistan. Både IMU og Ittihad al-Jihad al-Islami anklages for å ha tilknytning til Den islamske staten (IS), uten at dette har blitt bekreftet (Memorial april 2016).

5.4 AKRAMIYA

5.4.1 Bakgrunn

Organisasjonen Akramiya var svært lite kjent før hendelsen i Andizjan i 2005 der mellom 500 og 1000 personer ble drept i sammenstøt mellom innenriksstyrker og

sivile demonstranter. Fengslingen av 23 forretningsmenn beskyldt for religiøs ekstremisme dannet bakgrunnen for hendelsen. Forretningsmennene var alle medlemmer av Akramiya. Usbekiske myndigheter definerer organisasjonen som en terrororganisasjon med sterke bånd til Hizb ut-Tahrir. Ifølge Crisis Group (2005b, s. 2) var Akramiya en løst sammensatt gruppe bestående av unge, for det meste forretningsmenn, inspirert av Akram Yuldoshev. Yuldoshev skrev boka *YIymonga yul* («veien til tro») om hvordan den enkelte skal leve sitt liv. Mye av budskapet til Yuldoshev besto blant annet av å samarbeide heller enn å konkurrere, samt å gi til fellesskapet. Yuldoshev var tidligere medlem av Hizb ut-Tahrir, og brøt med dem på grunn av ideologisk uenighet. Yuldoshev utviklet et økonomisk program i Andizjan-området. Yuldoshev hadde allerede sittet fengslset i flere år da hendelsen i Andizjan fant sted i 2005, men ble likevel beskyldt for å stå bak demonstrasjonene og opptøyene i byen. Rettssaken mot ham i 2005 er det siste offentligheten har sett av Yuldoshev. Hans død ble bekreftet i januar 2016, og da hadde han trolig vært død allerede i fem år, ifølge Radio Free Europe sine kilder (RFE/RL 2016).

En usbekisk journalist med god kunnskap om Akramiya opplyste i 2007 at medlemmer av organisasjonen har sterk tiltro til sin leder Yudoshev og at deres teorier er knyttet opp til religion, sosiale forhold og økonomi. Journalisten sammenliknet Akramiya med en frimurerlosje og et religiøst/politisk brorskap. Han viste til at Akramiya selv hevder at de er en svært fredelig organisasjon, mens president Karimov anser dem som terrorister. Journalisten mente at sannheten lå et eller annet sted i mellom disse ytterpunktene (journalist a, Osj mai 2007).

Etter hendelsen i Andizjan i 2005 ble flere personer anklaget, og også dømt, for tilhørighet til denne gruppen. Akramiya nevnes fortsatt av kilder som snakker om religiøs forfølgelse i Usbekistan, men få kilder har informasjon om organisasjonen fortsatt er aktiv i dag. En journalist i Bisjkek var antallet tilhengere av Akramiya ca. 2000. Landinfo forstod det slik at dette var rundt 2005 da hendelsen i Andizjan fant sted (journalist e, møte i Bisjkek oktober 2015).

5.5 TABLIGHI JAMAAT

Tablighi Jamaat («forkynnergruppen») er en ikke-voldelig organisasjon som ble grunnlagt i India i 1926. Organisasjonen er bannlyst i hele Sentral-Asia, bortsett fra i Kirgisistan (Crisis Group 2015; Masoodi 2013).

Organisasjonen registrerer ikke medlemskap, og har ingen organisasjonsstruktur. Det eksisterer ingen formelle data over antallet personer som har sluttet seg til Tablighi Jamaat, men det antas at det totale antallet tilhengere er mellom 12 og 80 millioner tilhengere, spredt i mer enn 150 land (Masoodi 2013). Ifølge internasjonal organisasjon d (møte i Almaty oktober 2014) driver organisasjonen muslimsk forkynnelse, og går fra dør til dør for å spre sitt budskap. Deres formidling av islam er ikke veldig forskjellig fra den myndighetstro formen for islam som praktiseres av majoriteten i Sentral-Asia. Det som gjør deres praktisering av islam forskjellig fra den statskontrollerte formen for islam, er at de driver aktiv indremisjonsvirksomhet. Organisasjonen driver ikke forkynnelse overfor ikke-muslimer, kun overfor muslimer som de forsøker å få mer aktive i sin religiøse praksis (Masoodi 2013).

Et av prinsippene til Tablighi Jamaat er å ikke være voldelig, og heller ikke involvere seg i politiske diskusjoner (Masoodi 2013). I de landene organisasjonen ikke er forbudt, driver organisasjonene forkynnelse tre dager i måneden ved å oppsøke folk

og oppfordre dem til å følge Koranen. De reiser også til utlandet et visst antall dager i året og driver forkynnelse der. For tilhengerne av Tablighi Jamaat er det viktig å komme til India eller Pakistan en gang i løpet av livet og oppsøke sentrale personer innenfor organisasjonen der for å få svar på viktige spørsmål (Memorial, april 2016).

Tablighi Jamaat har fortsatt tilstedeværelse i Usbekistan og ifølge Memorial (møte i Oslo april 2016) har det vært noen straffesaker der personer knyttet til Tablighi Jamaat har blitt dømt for spredning av religiøs informasjon. I tillegg skal det, ifølge Memorial, ha stått i dommen at de tiltalte er tilhengere av ekstremisme. Memorial visste ikke hvor mange saker dette dreier seg om og heller ikke om når domfellelsene skulle ha funnet sted.

5.6 SAID NURCI

Tilhengere av den tyrkiske teologen Said Nursi (1877–1969) går i Usbekistan under betegnelsen *nurcular* («nur-ister» – *nur* betyr lys). Nur-bevegelsen forbindes med den tyrkiske islamistiske ideologen Fethullah Gülen. Gülen er mest kjent i Sentral-Asia for å ha drevet private skoler i regionen tidlig på 1990-tallet. Det var først og fremst elitens barn som ble sendt til disse skolene (IWPR 2009). Etter en serie bombeattentat i Tasjkent i 1999, hvor blant annet IMU ble tillagt ansvaret, startet usbekiske myndighetene en generell kampanje mot islamister, og flere av de tyrkiske skolene ble stengt på grunn av usbekiske myndigheters frykt for påvirkning utenfra. Gülens ideer ble sett på som ekspansjonistiske, og usbekiske myndigheter fryktet ideen om et Stor-Tyrkia¹⁴ (IWPR 2009; Ferghana.news 2009).

Nur-bevegelsen er klassifisert som ekstremistisk både i Russland og Usbekistan, og den er forbudt i Usbekistan (Amnesty 2013, s. 57).

Nur-bevegelsen er en ikke-voldelig organisasjon (internasjonal organisasjon, e-post november 2013). Ifølge en lokal journalist (journalist d, møte i Bisjkek, september 2013) som er godt oppdatert på forholdene i Usbekistan, er bevegelsen ikke involvert i politikk. Nur-bevegelsen er en altruistisk religiøs bevegelse, og blir av usbekiske myndigheter oppfattet som en trussel mot regimet, til tross for at den ikke er politisk.

De fleste av tilhengerne av Nur i Usbekistan har studert i Tyrkia. Mange tilhengere av Nur har vært engasjert i frivillig arbeid, og flere sitter fengslet grunnet denne aktiviteten. Nur-bevegelsens aktivitet i Usbekistan har, ifølge den usbekiske journalisten, de senere årene vært relativt beskjeden (journalist d, møte i Bisjkek september 2013).

Forum 18 har rapportert at ni personer som alle var tilhengere av Said Nurci, eller kun naboer og bekjente av Nur-tilhengere ble dømt til mellom seks og åtte års fengsel i juni 2010 (Bayram 2010).

Landinfo har under de senere reisene til Sentral-Asia (Kasakhstan 2014, Kirgisistan 2015) hørt lite om Nur-bevegelsen fra kilder som har snakket om religiøs forfølgelse i Usbekistan.

¹⁴ I store deler av Sentral-Asia har befolkningen historiske, språklige og kulturelle bånd til tyrkerne.

5.7 SALAFIER

Salafier¹⁵ praktiserer islam slik de mener den var på profeten Mohammeds tid. Salafier betraktes som motstandere av det usbekiske regimet (journalist e, Almaty september/oktober 2014). Salafiene kjennetegnes blant annet utseendemessig ved at mennene bærer langt skjegg uten bart, mens kvinnene går med dekkende hijab (såkalt salafi-hijab hvor alt hår og halsen dekkes). Salafiene omtales ofte av muntlige kilder som «religiøse».

Landinfo kjenner ikke til hvor religiøst bevisste denne gruppen som omtales som salafier i Usbekistan i realiteten er.

6. ARBEIDSMIGRANTER SOM KOMMER TILBAKE TIL USBEKISTAN

Arbeidsmigranter som kommer tilbake til Usbekistan etter opphold i utlandet nevnes hyppig av kilder som en gruppe som kan være utsatt for reaksjoner fra myndighetene i form av avhør, overvåking og – eventuelt – domfellelse (Amnesty 2016; Memorial, møter i Oslo februar 2015 og april 2016; HRW, møter i Oslo februar 2015 og Bisjkek november 2015, NGO b, møte i Bisjkek 2013).

Memorial (Oslo april 2016) har vist til at kontrollen i Usbekistan alltid har vært streng, men at frykten for ytterliggående islam og rekruttering til IS nå er sterkere enn noen gang. Usbekiske migranter i utlandet skaper mikromiljøer der de føler seg friere, og usbekiske myndigheter mener slike miljøer gir grobunn for ekstremisme. I Usbekistan er befolkningen så redd for å vekke oppmerksomhet at de fleste holder seg til myndighetenes praktisering av religion og leveregler. I utlandet kan usbekere imidlertid lese og diskutere det som er forbudt i Usbekistan. Derfor følger usbekiske myndigheter ekstra godt med på hva som skjer i det usbekiske migrantmiljøet i utlandet.

Under Landinfos tidligere reiser til Sentral-Asia, herunder Bisjkek og Osj i Kirgisistan og Almaty og Sjymkent i Kasakhstan, for å innhente informasjon om Usbekistan (2007, 2008, 2010) opplyste flere kilder at usbekiske myndigheter ville være ekstra oppmerksomme på returnerte usbekiske asylsøkere, uavhengig om de hadde drevet en politisk/religiøs aktivitet forut for utreise. Det ble fremhevet at det å søke asyl i selv blir sett på som en fiendtlig handling fra usbekiske myndigheters side. I senere samtaler med kilder har imidlertid flere hevdet at usbekiske myndigheter ikke er så opptatt av om de som returnerer har vært arbeidsmigranter eller asylsøkere i utlandet. Usbekiske myndigheter er kjent med at en del usbekere som reiser ut i arbeidsøyemed søker asyl for i det hele tatt å kunne skaffe seg en lovlig tillatelse i utlandet. Skillet mellom returnerte arbeidsmigranter og returnerte asylsøkere er dermed ikke lenger så viktig fra myndighetenes side. Det avgjørende

¹⁵ Salafisme er en moderne puritansk og reformistisk tilnærming til islam som legger avgjørende vekt på å vende tilbake til en bokstavelig tolkning av de islamske grunnlagstekster Koranen og hadith, og som ønsker å renske islamsk tro og praksis for det som anses som ikke-islamske elementer (SNL 2016a).

for myndighetene er hva de usbekiske borgerne har foretatt seg i utlandet, hva de har gjort og hvem de har hatt kontakt med (HRW, februar 2015; Surat Ikramov, oktober 2015; Memorial, februar 2015 og april 2016).

Memorial viste i april 2016 til en kampanje i regi av usbekiske myndigheter som fant sted fra 20. februar til 20. mars i år. Kampanjen var ledd i anti-terroriltak der familiemedlemmer til 75 000 usbekere som har flyttet til andre land ble oppsøkt og spurt ut om familiemedlemmet i utlandet. Usbekerne i utlandet ble også oppringt. Memorial viste til at dette er en måte for usbekiske myndigheter å holde oppsikt med hva som foregår med usbekere i utlandet. Myndighetene opererer med lister over utflyttede usbekere, og ajourfører disse listene. Den samme aksjonen omfattet ytterligere 70 000 usbekere som kom tilbake fra utlandet og måtte gjennomgå avhør ved retur. De ble tatt inn til såkalt forebyggende samtaler om hva de hadde foretatt seg i utlandet. Memorial opplyste at denne typen kampanjer skjer årlig, men i mindre målestokk. Alle disse samtalene er arbeid som utføres av politiet. Samtidig som dette foregikk, førte usbekiske myndigheter en liste over 250 000 borgere som holdes under tilsyn. Dette er personer som er familiemedlemmer til tidligere domfelt, tidligere domfelte, «religiøse», etc. Disse tiltakene er en måte å føre kontroll med befolkningen, og å påvirke religiøse tanker som går en annen retning en myndighetenes statskontrollerte form for islamsk praksis.

Høsten 2015 skal også flere usbekere ha blitt anholdt etter retur fra utlandet. Kilder har opplyst ulike tall på hvor mange som ble anholdt i løpet av september, oktober og november 2015. Både 160, 200 og 350 er tall som har vært nevnt (Surat Ikramov, e-post november 2015; Pannier 2015c). Usbekerne skal, ifølge nyhetsmeldinger, ha hatt tilknytning til Hizb ut-Tahrir (Pannier 2015c).

Ifølge Memorial er det fra offisielt hold opplyst at 10–15 Hizb ut-Tahrir-medlemmer er arrestert, og at en del av disse er arbeidsmigranter. Ifølge Memorial er det en utbredt praksis at politiet tidvis anholder personer for administrative forseelser og kan holde på dem i 10–15 dager der de utsettes for avhør og tortur, men så løslates mot en bot eller mot å vitne i en rettssak. Det er ca. ti anholdelser for hver sak hvor det tas ut siktelse. Når uskyldige anholdes, klager ofte slektninger til presse og menneskerettighetsorganisasjoner og sakene får oppmerksomhet. Når personen løslates, blir ikke dette opplyst til de samme kildene, ettersom mange frykter å bli gjenstand for uønsket oppmerksomhet. Det er derfor, ifølge Memorial, vanskelig å tolke hva som er realiteten i de ca. 200 anholdelsene det har blitt informert om. Memorial opplyser at det ikke har vært reist straffesaker mot de 10–15 arresterte, men at rykter sier at noen har blitt siktet. Memorial opplyser at journalister ofte opererer med for høye tall, og at tallene dermed synes vilkårlige. Det er med andre ord svært vanskelig å vite om de oppgitte tallene på anholdte er reelle (Memorial, april 2016). Landinfo har foretatt søk på engelsk og russisk av hva som har skjedd i etterkant av anholdelsene, men har ikke funnet ytterligere informasjon.

7. AKTIVITET SOM KAN OPPFATTES SOM RELIGIØS

7.1 GENERELT

Det er en rekke aktiviteter som ikke bare praktiseres innenfor de religiøse gruppene beskrevet i kapittel 5 som kan føre til ulike typer reaksjoner fra myndighetene. Landinfo forsøker her å beskrive ulike typer aktiviteter som kan oppfattes som religiøs aktivitet i opposisjon til regimet. Det er imidlertid vanskelig å trekke konkrete linjer for hvor grensene går for hva som er akseptert. Ifølge en usbekisk kilde (journalist d, møte i Bisjkek 2013) aksepterer usbekiske myndigheter i hovedsak moderate muslimer som følger hanafi-retningen av islam og som ber fem ganger om dagen og går i «ikke-religiøse» klær. Likevel opplyser journalisten at den enkelte borger aldri kan føle seg sikker på ikke å bli anklaget for religiøs virksomhet og bli straffet.

Sanksjonene for religiøs aktivitet varierer. Det enkelte forhold alene fører ikke nødvendigvis til domfellelse, men aktiviteten er med på å sette personen i myndighetenes søkelys, og kan sammen med andre forhold gjøre at en person blir anklaget og dømt for grunnlovsstridig virksomhet eller annet. En annen mulig sanksjon er å miste jobben eller sosiale rettigheter.

Generelt er usbekiske myndigheter mer opptatt av unge personers aktivitet enn eldres. Myndighetene overvåker i større grad yngre voksne, og disse er også mer utsatt for overgrep fra myndighetene enn eldre. Eldre har dermed en større frihet til å utøve handlinger enn hva yngre har. Eksempelvis er menneskerettighetsaktivistene i Usbekistan hovedsakelig personer over 50 år. Disse kan lettere utføre menneskerettighetsarbeid som myndighetene ser på som opposisjonell virksomhet. For yngre personer vil det være svært vanskelig å utføre denne typen oppgaver uten å bli møtt med sanksjoner. Også de eldre menneskerettighetsaktivister blir møtt med reaksjoner som kortvarige anholdelser, vanskeligheter med å få utstedt utreisevisum, men de kan likevel drive sin aktivitet (usbekiske menneskerettighetsaktivister, møte i Sjymkent oktober 2014; Memorial, møte i april 2016).

Generelt er også kvinner mindre utsatt for overgrep fra myndighetene enn menn. Dette mønstret forklares med at unge menn er de som har størst gjennomslagskraft og er de som lettest kan påvirke befolkningen i hva usbekiske myndigheter ser som en feil retning for landet.

Kontrollen med religiøs aktivitet er strengere på landsbygda enn i byene. På landsbygda kjenner alle hverandre, og det er lettere å holde befolkningen under oppsikt. Det er også lettere å tyste på hverandre, ifølge en usbekisk kilde (journalist e, møte i Almaty 2014).

Mange blir dømt for religiøs virksomhet basert på falske anklager. Menn med skjegg eller kvinner med hijab kan for eksempel bli utsatt for fabrikkerte straffesaker på grunnlag av religiøs bekleddning. Ingen kan imidlertid si noe konkret om hvor utbredt dette fenomenet er, eller hvor mange av de dømte som dømmes for reelle forhold. Usbekistan har et stort statsapparat og en stor sikkerhetstjeneste, SNB. Ifølge to menneskerettighetsaktivister (Sjymkent oktober 2014) må SNB ha noe å gjøre og vise at de er effektive og aktive ved å anholde personer grunnet fiktive religiøse forhold. HRW viser i sin rapport «Until the very end» til en rekke enkeltsaker hvor personer har fått fabrikkerte saker mot seg (2014, s. 2, 25, 28, 31, 90).

7.2 SOSIALE SAMMENKOMSTER

Det å samles i grupper og diskutere religion eller politiske forhold er en aktivitet som generelt fører til mistenksomhet hos usbekiske myndigheter. Forklaringen på dette kan være at myndighetene ikke har kontroll over denne aktiviteten, fordi den foregår utenfor myndighetenes sfære. Aktiviteten er ikke regulert, og myndighetene blir mistenksomme om det snakkes om forhold som kan sette den enkelte i opposisjon til myndighetene. Det er først og fremst samtaler om religiøse tema myndighetene er på vakt overfor. Det er flere eksempler på at dette er aktivitet som kan føre til straffeforfølgelse. Hvor utbredt det er at en slik aktivitet kan føre til domfellelse, er det ingen kilder som har oversikt over, men forholdet trekkes fram av flere. Flere kilder har under Landinfos informasjonsinnhentingsreiser (Kirgisistan 2007–2015 og Kasakhstan 2014) opplyst at selv det å sitte og drikke te sammen i de såkalte tehusene er en aktivitet som usbekiske myndighetene følger med på og er mistenksomme overfor.

To usbekiske menneskerettighetsaktivister (møte i Sjymkent oktober 2014) opplyste at personer som samler seg hjemme hos hverandre, holdes under oppsyn. Hvis man skal samle flere mennesker hjemme hos seg, skal man varsle myndighetene via den lokale mahalla-komiteen¹⁶.

En usbekisk kilde (journalist d, møte i Bisjkek 2013) viste til en person som hadde et selskap i 2012 hvor flere satt sammen og spiste den sentral-asiatiske retten *plov* mens de snakket om Akramiya. I etterkant ble alle gjestene kalt inn til avhør hos politiet og forhørt om hva de hadde snakket om. Én ble arrestert, men betalte seg ut av situasjonen. Han ble avhørt angående de andre personene. Ifølge journalisten finnes det en rekke slike eksempler på folk som blir kalt inn til avhør og forhørt om hva de har gjort og hva de har snakket om.

Amnesty (2016, s. 8–9) viser til usbekeren Morsobil Khamidkariev som ble dømt for ekstremisme og fikk en straff på åtte års fengsel 18. november 2014. Amnesty beskriver dommen som urettmessig. Khamidkariev ble dømt for organisering av en illegal, religiøs organisasjon og deltakelse i en religiøs, separatistisk, fundamentalistisk, forbudt organisasjon. Ifølge en russisk advokat (som sitert i Amnesty 2016) referer denne anklagen seg til samtaler Khamidkariev hadde med bekjente under en uformell samling i Tasjkent i 2010. Der skal de ha sittet og uttrykt bekymring for undertrykkelsen av islam. Det ble i 2010 tatt ut tiltale mot ham, og han greide å komme seg til Russland. Der ble han begjært utlevert av usbekiske myndigheter i 2014. Amnesty mener eksempelet er illustrerende for usbekiske myndigheters iver etter få å usbekere tilbake til Usbekistan for å få personer domfelt. Amnesty viser til at minst ti tilfeller av asylsøkere eller flyktninger fra Usbekistan har blitt utlevert fra Russland og returnert til Usbekistan mellom 2014 og april 2016. Amnesty frykter at det reelle tallet kan være høyere enn de ti tilfellene organisasjonen har informasjon om. Det gjøres ikke rede for hvilke straffbare aktiviteter de øvrige usbekerne skal ha blitt tiltalt for.

¹⁶ Mahalla er et usbekisk begrep for «nabolag, lokalsamfunn» (HRW 2003). HRW kaller mahalla-komiteen for myndighetenes øyne og ører, og den brukes til å overvåke befolkningen. Mahalla-komiteen er en naboskapskomité, som organiserer 300 til 500 husholdninger (NGO a, møte i Osj november 2008). Se mer om mahallaens oppgaver i Landinfos 2015.

HRW (2014, s. 27) viser til en hendelse i 2009 hvor 30 kvinner, hvorav noen hadde tilknytning til menneskerettighetsorganisasjonen Human Rights Center of Uzbekistan (HRCS), var samlet i hjemmet hos den ene og arrestert for å ha holdt ikke godkjente religiøse sammenkomster som en hemmelig samling. Kvinnene ble dømt til dommer på seks og en halv måned til sju års fengsel for ekstremisme og grunnlovsstridig virksomhet. Anklagene var, ifølge advokaten og kvinnene selv, fabrikkerte.

7.3 BESØK I MOSKEEN

Det å gå i moskeen er vanlig praksis blant muslimer i Usbekistan. Dette er likevel en aktivitet som myndighetene ønsker å kontrollere. Det å gå ofte og regelmessig i moskeen kan være med på å sette en person i myndighetenes søkelys. Mange er redde for å bli oppfattet som religiøse hvis de går hyppig i moskeen, og de frykter myndighetenes reaksjoner hvis de oppfattes som det. Det er derfor mange som velger ikke å gå i moskeen, ikke en gang på fredager, for ikke å provosere myndighetene. Hvis en person går ofte i moskeen, blir dette lagt merke til av den lokale mahallaen (journalist f, Bisjkek september 2013).

Det finnes kun myndighetskontrollerte moskeer i Usbekistan. På 1990-tallet fantes også uavhengige moskeer utenfor myndighetenes kontroll hvor folk samlet seg i bønn, men disse stedene finnes ikke lenger. Usbekiske myndigheter fører en streng kontroll med hva som skjer i moskeene (usbekisk journalist e, møte i Almaty september/oktober 2014; usbekiske menneskerettighetsaktivister, Sjymkent oktober 2014). Ved fredagsbønnen i moskeene referer imamene mye til president Karimov og hva han har sagt om ulike temaer. Ofte siterer imamene fra Karimovs mange bøker. Ifølge en usbekisk kilde (journalist e, møte i Almaty september/oktober 2014) sier imamene lite om hvordan befolkningen skal leve i henhold til Koranen. Her har det skjedd en utvikling; tidligere refererte imanene til Koranen mens de i dag henviser langt mer til president Karimov og hans «læresetninger». Den samme journalisten opplyste at mange moskeer har blitt stengt i Usbekistan, og at det stadig er færre moskeer i drift. To moskeer skal ha blitt stengt i Tasjkent i perioden 2010–2014. Ifølge journalisten er dette et ledd i Karimovs undertrykkelse av religionen. Imamene kan ikke lenger spre religionen, og de kan heller ikke lenger oppfordre folk til å gå i moskeene. Kvinnene går, ifølge ovennevnte journalist, ikke lenger i moskeene. I 1990-årene hadde de sine egne adskilte seksjoner i moskeene, men etter at Karimov strammet grepet og begynte å utøve større kontroll med befolkningen er moskeene i praksis stengt for kvinnene. Landinfo forstår denne informasjonen slik at det ikke er forbudt for kvinnene å oppsøke moskeene, men at den sosiale kontrollen og myndighetenes påvirkning er så sterk at kvinner ikke lenger oppsøker moskeene i frykt for reaksjoner.

Unge under 18 år har ikke lov til å gå i moskeen, men finner egne måter å be på. Noen ganger går de likevel i moskeen, selv om dette er risikabelt (journalist e, møte i Almaty 2014). Landinfo forstår det slik at dette ikke er nedfelt i usbekisk lov, men at det er et av president Karimovs egne påbud.

Ifølge den ovennevnte kilden (journalist e), er det langt færre som går i moskeene enn tidligere. I 1990-årene var moskeene fulle, og mange samlet seg til fredagsbønn foran moskeen. Nå er det svært få som ber utenfor moskeene. Det er enda færre som går i moskeen på landsbygda enn i byene. Både i Tasjkent og i Samarkand er det mange som går i moskeen, også i byene i Ferghana-dalen. Journalisten forklarer dette med at kontrollen er sterkere på landsbygda, og at befolkningen er redd for at det å

gå i moskeen kan sette dem i en utsatt posisjon. Som et eksempel viste journalisten til en venn som i løpet av de siste årene ikke hadde gått i moskeen. Vennen hadde mye kunnskap om islam og Koranen, han hadde studert og var kunnskapsrik. SNB oppsøkte ham på hans kontor og gav ham beskjed om at han ikke fikk gå i moskeen. Ifølge journalisten er myndighetene redde for at denne vennen skal drive forkynnelse og påvirke andre. Etter hvert ble mannen oppsagt på sin arbeidsplass, og er nå arbeidsmigrant i perioder i Russland og Kasakhstan. Hadde vennen bodd i Tasjkent, ville han lettere ha fått seg annet arbeid, men på landsbygda der han bodde (Jizzak-regionen), er det vanskelig.

7.4 BØNN I HJEMMET

Ifølge to kilder (journalist e, Almaty; Memorial, april 2016) ser myndighetene det som problematisk når folk samles i bønn hjemme hos hverandre. Siden kvinnene ikke går i moskeen, ber de likevel hjemme, men er forsiktige med å samles flere av gangen grunnet myndighetenes overvåking.

7.5 BØNN PÅ ARBEIDSPLASSEN

Det er ikke lov å samles i bønn på arbeidsplassen. I myndighetskontorene er det lunsj hver dag kl. 13–14. Ifølge journalist e (møte i Almaty 2014) kontrolleres det at lunsjpausen ikke brukes til å gå i moskeen. Det finnes, ifølge journalisten, egne direktiver om at ansatte ikke skal gå i moskeen i lunsjpausen. Sjefen på arbeidsplassen vil være redd for represalier, og tør ikke gi tillatelse til at ansatte får bruke lunsjpausen til å gå i moskeen. Dette til tross for at moskeene er myndighetskontrollerte.

Ovennevnte journalist fortalte i 2014 om en hendelse der fem personer som jobbet på et skattekontor i Tasjkent hadde samlet seg på jobben i bønn. Hendelsen ble rapportert til sjefen av andre ansatte, og deretter til sikkerhetstjenesten (SNB). SNB kom til stedet og startet forhør av de fem. Ingen av de fem var ytterliggående muslimer, de tilhørte alle den myndighetsgodkjente hanafi-tradisjonen. Likevel ble alle bedt om å si opp sine stillinger, og i realiteten avskjediget.

7.6 STUDIER I UTLANDET

Personer som kommer tilbake etter å ha studert islam i muslimske land som Egypt eller Saudi-Arabia, holdes under oppsikt, ifølge flere kilder (usbekisk journalist d, møte i Bisjkek 2013; usbekisk journalist e, møte i Almaty 2014; to menneskerettighetsaktivister fra Tasjkent, møte i Sjymkent oktober 2014). Journalist e viste til et konkret tilfelle fra 2011 med en person som kom tilbake til Tasjkent etter å ha studert i Saudi-Arabia. Personen tilhørte selv salafi-retningen innenfor islam. Han måtte reise ut av Usbekistan igjen etter avsluttede studier på grunn av problemer med myndighetene. Journalisten fortalte ikke mer konkret hva slags problemer personen fikk. Journalisten fortalte videre om en annen usbeker som var hanafi, og som hadde kommet tilbake til Usbekistan fra Saudi-Arabia. Kort tid etter hjemkomsten til Usbekistan, forsvant han. Dette skjedde også i 2011. Journalisten hadde fått denne informasjonen via et nettforum. Det har ikke stått noe om disse hendelsene i usbekiske medier. Journalisten kjenner ikke til flere konkrete tilfeller der personer har fått problemer etter retur fra studier i muslimske land, men opplyser at etter hans vurdering holdes disse personene under oppsikt.

7.7 SOSIALE MEDIER

Ifølge en usbekisk kilde (journalist e, møte i Almaty 2014) kan personer som ytrer seg om religiøse forhold på sosiale medier oppleve å bli staffet for dette. Journalisten viste til et konkret tilfelle med en person som hadde skrevet på netttforumet arbutz.com om religiøse forhold. Personen ble arrestert, og fikk en dom på åtte år. Forumet ble stengt i ca. 2011. Facebook brukes også i Usbekistan, men mange er forsiktige med hva de skriver der. En del andre nettsider er stengt for befolkningen i Usbekistan. Uznews, en nettside med nyheter fra Usbekistan, ble stengt i 2013.

Usbekiske myndigheter følger med på chattersider på Internett. Journalist e viste til et konkret tilfelle der seks venner chattet sammen om religion. Hele gruppen ble anholdt i én måned. Én av de seks var salafi, og han ble dømt til syv års fengsel. Grunnen til at denne ene fikk en dom på syv år, var, ifølge journalisten, fordi han hadde samlet de andre i en chattegruppe og diskutert religion. Kun denne ene personen ble definert som «religiøs» og tilhørte salafi-retningen, mens de andre tilhørte den myndighetstro retningen, hanafi.

Det å motta en e-post med religiøst innhold som representerer noe annet enn den myndighetsrelaterte form for islam, ble også trukket fram som et eksempel på hva som kan føre til domfellelse (Memorial, møte i april 2016). En person mottok en mail med et religiøst innhold. Noen oppdaget dette, og personen ble oppringt og spurt om han ville ta en eksamen for en annen person (delta i eksamensjuks), noe han svarte ja til. Personen ble domfelt for eksamensjuks og fikk en dom på elleve års fengsel. I realiteten var det e-posten med religiøst innhold som var bakgrunnen for domfellelsen, siden eksamensjuks er svært vanlig i Usbekistan og i svært liten grad fører til reaksjoner. Dette er et eksempel på hvordan en person kan bli domfelt for ett forhold, men hvor et annet, uskyldig forhold, som å motta en e-post med religiøst innhold, er den virkelige grunnen til domfellelsen.

7.8 KLESDRAKT

Bruk av religiøst antrekk er forbudt etter den administrative lovens § 184-1 (Administrativ lov 2016) Det er unntak for personer med tilhørighet til religiøse organisasjoner. Landinfo har ingen informasjon om hvordan dette unntaket praktiseres.

Religiøs bekledning forstås i Usbekistan som kvinner som bærer hijab og menn som har skjegg uten bart og bærer en liten hvit kalott på hodet (*sale*). Mennene bruker vanligvis *sale* når de er i moskeen og ikke ellers.

Regelen om at religiøse antrekk er forbudt, synes å praktiseres tilfeldig. Ifølge nyhetsmeldinger og informasjon innhentet på reiser, er det rapportert om noen helt få tilfeller der kvinner har blitt straffet kun på grunn av at de har vært iført hijab, så dette er ikke et utbredt fenomen (journalist e, møte i Almaty september/oktober 2014). Religiøs bekledning kan imidlertid brukes som et påskudd for å få en person dømt for andre forhold knyttet til religiøs aktivitet, det vil si fabrikkering av saker (usbekisk journalist f, møte i Bisjkek 2013; menneskerettighetsaktivister fra Tasjkent, møte i Szymkent oktober 2014). Dette vil si at de kan bli domfelt for andre forhold enn det at de bærer religiøs bekledning, selv om dette er den egentlige årsaken.

Myndighetene er oppmerksomme på hvordan folk kler seg. Den enkelte mahallakomité følger særlig med på kvinnes bekledning, og fører lister over hvem som bruker hijab, samtidig som de får kvinner til å signere på at de har fått en advarsel om ikke å bruke hijab, ifølge en artikkel fra Radio Free Europe (Pannier 2015d). På skolene får jentene og deres mødre beskjed om at de ikke skal bruke hijab (journalist e, møte i Almaty 2014).

Det foregår til tider kampanjer satt i gang av myndighetene der kvinner som bærer hijab blir anholdt av politiet og blir tatt med til politistasjonen. Noen tar av hijaben med en gang, og får forlate politistasjonen. Andre nekter å etterkomme politiets påbud, hvorpå ektefelle eller andre mannlige slektninger tilkalles og kvinnene står under press for å ta av hijaben Pannier (2015b). Landinfo forstår informasjonen slik at i disse kampanjene anholdes kvinnene i kort tid, og blir så sluppet fri når de etterkommer myndighetenes krav om å ta av hijaben. Det opplyses også om at politiet patruljerer markedene og ber kvinnene ta av seg hijaben (Pannier 2015a).

Ifølge lederen for menneskerettsorganisasjonen Ezgulik, Vasilya Inoyatova, ble en kvinne i oktober 2011 dømt til å betale ti ganger minimumslønn for bruk av hijab etter Administrativ lov 2016 (Uznews 2012).

Usbekiske myndigheter har forbudt salg av religiøs bekledning på flere markeder i Tasjkent, spesielt hijab og ansiktsslør (AboutIslam 2016). Ifølge en forretningskvinne som er sitert i den samme artikkelen blir islamsk bekledning nå solgt under disken til betrodde kunder. Selgerne skal ha fått muntlig pålegg om ikke å selge religiøse klær. (Se mer om bruken av hijab i Landinfo 2012.)

7.9 KONTAKT MED ANDRE SOM UTØVER RELIGIØS AKTIVITET

Flere kilder har opplyst at kontakt med personer som anses som religiøse, kan påkalle usbekiske myndigheters oppmerksomhet. Dette har blitt formidlet både av Human Rights Watch og Memorial (møter i Oslo februar 2015) og menneskerettsaktivisten Surat Ikramov (møte i Bisjkek november 2015). Hvor omfattende en slik kontakt må være, har ikke kildene konkret uttalt seg om. Landinfo forstår imidlertid informasjonen slik at usbekiske myndigheter må ha blitt orientert om kontakten, og at kontakten dermed er av en slik art den ene assosieres med den andre.

En anholdt kan også presses til å oppgi navnene på andre personer for at myndighetene skal kunne arrestere flere personer. Amnesty (2016, s. 10) skriver om en usbekisk arbeidsmigrant i Russland, Davron Komoliddinov, som ble krevd utlevert av usbekiske myndigheter og domfelt for blant annet grunnlovsstridig virksomhet (§ 159 i usbekisk straffelov) med en fengselsstraff på sju år i november 2015 (dommen ble opprettholdt av ankeinstansen i februar 2016). Bakgrunnen for domfellelsen var ifølge hans advokat at to usbekiske borgere han hadde vært i kontakt med i Russland hadde angitt ham da de ble arrestert ved retur til Usbekistan i 2012. Amnesty opplyser ikke hvorfor disse to ble arrestert. Komoliddinovs slektninger skal i perioden etter at han ble tystet på i 2012 ha opplevd å ha blitt presset for informasjon om domfelte.

En usbekisk kilde (journalist e, Almaty 2014) viste til en usbekisk kvinne som har fått en dom på sju års fengsel for religiøs ekstremisme. Kvinnen var ikke selv religiøs, men broren var det (i betydningen mer religiøs enn usbekiske myndigheters definerer som korrekt). Broren forsvant fra Usbekistan, uvisst på hvilken måte. Flere år etter at broren forsvant, ble søsteren hentet av politiet, arrestert og domfelt.

8. REFERANSER

Skriftlige kilder

- AboutIslam (2016, 4. januar). Uzbekistan bans religious clothing. *AboutIslam*. Tilgjengelig fra <http://aboutislam.net/muslim-issues/uzbekistan-bans-religious-clothing/> [lastet ned 31. mai 2016]
- [Administrativ lov] (2016, 25. april). *The Code of the Republic of Uzbekistan about the administrative responsibility*. Moskva: CIS-Legislation.com. Tilgjengelig fra <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=751> [elektronisk betalingstjeneste, lastet ned 31. mai 2016]
- Amnesty (2013, 3. juli). Return to torture: Extradition, forcible returns and removals to Central Asia. London: Amnesty. Tilgjengelig fra <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR04/001/2013/en/> [lastet ned 14. juli 2016]
- Amnesty (2016, 21. april). *Fast track to torture. Abuctions and forcible returns from Russia to Uzbekistan*. London: Amnesty. Tilgjengelig fra <https://www.amnesty.org/en/documents/eur62/3740/2016/en/> [lastet ned 21. april 2016]
- Bayram, M. (2010, 8. juli). Uzbekistan: More Muslims jailed, what chance of appeals by Muslim and Christian prisoners of conscience? *Forum 18*. Tilgjengelig fra http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=1465 [lastet ned 6. juli 2016]
- Blagov, S. (2004, 31. mars). Terrorism's eastward expansion: Uzbekistan. *Asia Times Online*. Tilgjengelig fra http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/FC31Ag01.html [lastet ned 7. april 2016]
- Crisis Group (2003a, 30. juni). *Radical Islam in Central Asia: Responding to Hizb ut-Tahrir*. Osj/Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/058%20Radical%20Islam%20in%20Central%20Asia%20Responding%20to%20Hizb%20ut-Tahrir.pdf> [lastet ned 12. juli 2016]
- Crisis Group (2003b, 22. desember). *Is radical Islam inevitable in Central Asia? Priorities for engagement*. Osj/Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/central-asia/072%20Is%20Radical%20Islam%20Inevitable%20in%20Central%20Asia.pdf> [lastet ned 7. april 2016]
- Crisis Group (2005a, 2. mars). *Understanding Islamism*. Kairo/Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/North%20Africa/Understanding%20Islamism.pdf> [lastet ned 12. juli 2016]
- Crisis Group (2005b, 25. mai). *Uzbekistan: The Andijon uprising*. Bisjkek/Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/central-asia/uzbekistan/B038-uzbekistan-the-andijon-uprising.aspx> [lastet ned 7. april 2016]
- Crisis Group (2006, 16. februar). *Uzbekistan: In for the long haul*. Bisjkek/Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/central-asia/uzbekistan/B045-uzbekistan-in-for-the-long-haul.aspx> [lastet ned 7. april 2016]
- Crisis Group. (2015, 20. januar). *Syria calling: Radicalisation in Central Asia*. Bisjkek/Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/media-releases/2015/europe/syria-calling-radicalisation-in-central-asia.aspx> [lastet ned 25. mai 2016]
- Global Security (u.å.). *Hizb ut-Tahrir al-Islami (Islamic Party of Liberation)*. Alexandria, VA: Global Security. Tilgjengelig fra <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/hizb-ut-tahrir.htm> [lastet ned 18. april 2016]
- Grøndahl, M., Rasmussen, T.R. & Sinclair, K. (2003). *Hizb ut-Tahrir i Danmark – Farlig fundamentalisme eller uskyldigt ungdomsoprør?* Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- HRW, dvs. Human Rights Watch (2003, 22. september). From house to house – Abuses by Mahalla committees. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/uzbekistan0903full.pdf> [lastet ned 14. april 2015]
- HRW (2005, september). *Burying the truth – Uzbekistan rewrites the story of the Andijan massacre*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/reports/2005/uzbekistan0905/uzbekistan0905.pdf> [lastet ned 7. april 2016]
- HRW (2007, 5. november). *Nowhere to turn. Torture & ill treatment in Uzbekistan*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/en/reports/2007/11/05/nowhere-turn> [lastet ned 14. juli 2016]
- HRW (2014, 25. september). “*Until the very end*” – Politically motivated imprisonment in Uzbekistan. New York: HRW. Tilgjengelig fra https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/uzbekistan0914_ForUpload_0.pdf [lastet ned 10. april 2016]
- ICRC, dvs. International Committee of the Red Cross (2013, 12. april). *Uzbekistan: ICRC decides to terminate visits to detainees*. Genève: ICRC. Tilgjengelig fra <http://www.refworld.org/country,,ICRC,,UZB,,55cc6e0e4,0.html> [lastet ned 10. april 2016]
- Landinfo (2012, 16. november). *Uzbekistan: Bruk av hijab*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/2215/1/2215_1.pdf [lastet ned 21. mai 2016]
- Landinfo (2015, 11. mai). *Uzbekistan: Overvåking av befolkningen og situasjonen for returnerte asylsøkere*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/3148/1/3148_1.pdf [lastet ned 26. mai 2016]
- Luhn, A. (2015, 30. mars). Islam Karimov re-elected Uzbekistan's president in predicted landslide. *The Guardian*. Tilgjengelig fra <http://www.theguardian.com/world/2015/mar/30/islam-karimov-re-elected-uzbekistans-president-in-predicted-landslide> [lastet ned 7. april 2016]
- Masoodi, A. (2013, 16. september). Inside the Tablighi Jamaat. *Live Mint*. Tilgjengelig fra <http://www.livemint.com/Politics/nYJVwDC7IMtF8ZIDNGxAvI/Inside-the-Tablighi-Jamaat.html> [lastet ned 15. mai 2016]
- Pannier, B. (2015a, 28. mai). Dress code restrictions reported in Uzbekistan. *Live Rostrum*. Tilgjengelig fra <https://www.liverostrum.com/dress-code-restrictions-reported-in-uzbekistan/21388.html> [lastet ned 2. juni 2016]
- Pannier, B. (2015b, 14. juni). 'Deveiling' drive moves to Uzbekistan's capital. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <http://www.rferl.org/content/uzbekistan-deveiling-drive-hijab/27070345.html> [lastet ned 31. mai 2016]
- Pannier, B. (2015c, 18. november). Tashkent moves against terrorism. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <http://www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-uzbekistan-terror-crackdown/27373156.html> [lastet ned 16. juni 2016]
- Pannier, B. (2015d, 2. desember). Uzbek authorities identify potential terror threat by where the knot is tied. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <http://www.rferl.org/content/uzbekistan-headscarf-terror-threat/27402764.html> [lastet ned 2. juni 2016]
- RFE/RL, dvs. Radio Free Europe (2015a, 29. mars). Uzbeks vote in heavily criticized presidential election. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <http://www.rferl.org/content/uzbekistan-karimov-presidential-election/26926111.html> [lastet ned 7. april 2016]
- RFE/RL (2015b, 28. oktober). Uzbek officials detain alleged Hizb ut-Tahrir members. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <http://www.rferl.org/content/uzbekistan-hizb-ut-tahrir-arrests/27333712.html> [lastet ned 18. april 2016]

- RFE/RL (2016, 16. januar). Akram Yuldashev Is Dead. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <http://www.rferl.org/content/akram-yuldashev-is-dead-uzbekistan-andijon/27483648.html> [lastet ned 18. mai 2016]
- Radio Ozodlik (2016, 3. mars). «Utsjastniki» «Hizb ut-Tahrir» zaderzjany v Uzbekistane [Hizb ut-Tahrir-medlemmer arrestert i Usbekistan]. *Radio Ozodlik*. Tilgjengelig fra <http://rus.azattyq.org/a/27586809.html> [lastet ned 8. juli 2016]
- Siddique, A. (2015, 12. mai). The Islamic Movement of Uzbekistan overshadows Afghan battlefield. *Gandhara*. Tilgjengelig fra <http://gandhara.rferl.org/a/afghanistan-imu-role-in-fighting/27011645.html> [lastet ned 19. mai 2016]
- Sinclair, K. & Khan, S.A. (2016). Hizb ut-Tahrir i Danmark – ideologi og aktiviteter 2001–2015. I: Sørensen, Ø., Hagtvet, B. & Brandal, N. (red.), *Islamisme – ideologi og trussel*. Oslo: Dreyer, 265–281.
- SNL, dvs, Store norske leksikon. *Perestrojka* (sist endret 18. juni 2015). Oslo: SNL. Tilgjengelig fra <https://snl.no/perestrojka> [lastet ned 14. juli 2016]
- SNL. *Salafisme* (sist endret 5. juni 2016a). Oslo: SNL. Tilgjengelig fra <https://snl.no/salafisme> [lastet ned 8. juli 2016]
- SNL. *Sufisme* (sist endret 17. juni 2016b). Oslo: SNL. Tilgjengelig fra <http://snl.no/sufisme> [lastet ned 14. juli 2016]
- SNL. *Wahhabitter* (sist endret 10. august 2012). Oslo: SNL. Tilgjengelig fra <https://snl.no/wahhabitter> [lastet ned 14. juli 2016]
- Stein, M. (2013, januar). *The goals of the Islamic Movement of Uzbekistan and its impact on Central Asia and the United States*. Leavenworth: Foreign Military Studies Office. Tilgjengelig fra <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/IMU-Goals.pdf> [lastet ned 19. mai 2016]
- [Straffeloven] (1994, 22. september). Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Tilgjengelig fra <http://www.refworld.org/docid/3ae6b59216.html> [lastet ned 8. juni 2015]
- Transparency International (2015). *Corruption by Country/Territory: Uzbekistan*. Berlin: Transparency International. Tilgjengelig fra <https://www.transparency.org/country/#UZB> [lastet ned 27. mai 2016]
- UNHCR (2006, mars). *International protection considerations regarding asylum-seekers and refugees from the Republic of Uzbekistan*. Genève: UNHCR.

Rapporten er ikke lenger elektronisk tilgjengelig.

- U.S. Department of State (2015, 13. april). *Country Reports on Human Rights Practices for 2015: Uzbekistan*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2015&dclid=252981> [lastet ned 10. juni 2016]
- Weitz, R. (2004, 5. mai). Terrorism in Uzbekistan: The IMU remains alive, but not well. *Central-Asia Caucasus Analyst*. Tilgjengelig fra <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/8975-analytical-articles-cacianalyst-2004-5-5-art-8975.html> [lastet ned 5. juli 2016]

Muntlige kilder

- Hizb ut-Tahrir. Møte i Osj mai 2007.
Møtet ble arrangert av en usbekisk journalist som tilrettela deler av programmet for Landinfo i Osj. Journalisten kjente representanten for Hizb ut-Tahrir og kunne derfor arrangere og selv være med på møtet.
- HRW, dvs. Human Rights Watch. Møte i Oslo februar 2015.
- Ikramov, Surat. Menneskerettsaktivist. Møte i Bisjkek november 2015, e-post 30. november 2015.

- Internasjonal organisasjon a. Møte i Osj 2004.
- Internasjonal organisasjon b. Møte i Osj mai 2007.
- Internasjonal organisasjon c. Møte i Osj september 2013.
- Internasjonal organisasjon d. Møte i Almaty september/oktober 2014.
- Journalist a. Møte i Osj mai 2007.
- Journalist b. Møte i Osj mai 2007.
- Journalist c. Møte i Osj mai 2007.
- Journalist d. Møte i Bisjkek september 2013.
- Journalist e. Møte i Almaty september/oktober 2014.
- Journalist f. Møter i Bisjkek september 2013 og oktober 2015.
- Memorial. Møter i Oslo februar 2015 og april 2016.
- NGO a. Møte i Osj november 2008.
- NGO b. Møte i Osj september 2013
- Usbekiske menneskerettighetsaktivister. Møte i Sjymkent oktober 2014.